MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA REFLEKSIYA VA O‘ZINI O‘ZI BAHOLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI

Tursunova Dilnavoz To‘lqin qizi
Farg‘ona davlat universiteti Maktabgacha ta’lim kafedrasi katta o‘qituvchisi
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24245817

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar refleksiyasi va o‘zini o‘zi baholashining metakognitiv rivojlanishdagi o‘rni o‘rganiladi. Maqsad bolaning o‘z harakatini qayta ko‘rib chiqishi bilan natijaga baho berishini farqlash va ularga mos pedagogik sharoitlarni asoslashdan iborat. Ilmiy-metodik manbalar tushunchaviy qiyoslash usulida tahlil qilindi. Muallif refleksiv suhbatni maqsad, usul, dalil va keyingi qadam bilan bog‘lashni taklif etadi. Kuzatuvda bolaning umumiy o‘ziga bahosini vazifaga doir hukmidan ajratish hamda kattalar yordamining darajasini hisobga olish zarurligi asoslandi. Ish nazariy tahlil bo‘lib, taklif etilgan mezonlar standartlashtirilgan diagnostika vositasi hisoblanmaydi.

Kalit so‘zlar. refleksiya, o‘zini o‘zi baholash, metakognitiv rivojlanish, baholash mezoni, qayta aloqa, refleksiv suhbat, maktabgacha ta’lim.

Аннотация. В статье рассматривается роль рефлексии и самооценки дошкольников в метакогнитивном развитии. Цель — различить осмысление собственного действия и оценку его результата, обосновав соответствующие педагогические условия. Научные и методические источники изучены путём понятийного сопоставления. Предлагается связывать рефлексивный разговор с целью, способом, доказательством и следующим действием. Обоснована необходимость отличать общее отношение ребёнка к себе от суждения о выполненной задаче и учитывать помощь взрослого. Исследование носит теоретический характер; предложенные критерии не являются стандартизированной диагностикой.

Ключевые слова. рефлексия, самооценка, метакогнитивное развитие, критерий оценивания, обратная связь, рефлексивный разговор, дошкольное образование.

Abstract. The article examines reflection and self-assessment as aspects of preschool children’s metacognitive development. Its aim is to distinguish reconsidering an action from evaluating its outcome and to identify supportive educational conditions. Research and methodological sources were compared conceptually. Reflective conversations are proposed around the goal, strategy, evidence and next step. The analysis emphasizes separating task-specific judgments from children’s global self-evaluations and considering adult assistance. This theoretical study proposes criteria for educational observation rather than a standardized diagnostic instrument.

Keywords. reflection, self-assessment, metacognitive development, assessment criteria, feedback, reflective conversation, preschool education.

Kirish

Maktabgacha yoshdagi bola o‘z ishini “yaxshi” deb baholashi mumkin, lekin bu hukmning sababi bajarilgan vazifaga aloqador bo‘lmasligi ham ehtimol. U kattalarning maqtovini kutishi, o‘z mahsulotini

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

yoqtirishi yoki haqiqiy natijani mezon bilan solishtirishi mumkin. Shuning uchun refleksiya va o‘zini o‘zi baholashni rivojlantirishda bolaning nimani baholayotgani va qanday dalilga tayanayotgani aniqlashtirilishi lozim. Bu masala metakognitiv rivojlanishning pedagogik mazmunini chuqurlashtiradi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev 2026-yil 4-fevraldagi taqdimotda maktabgacha ta’lim sifatini bolalarning har tomonlama rivojlanishi bilan bog‘lab ta’kidlagan.[1] Shu umumiy maqsad nuqtai nazaridan refleksiya bolaning o‘z faoliyatiga faol munosabatda bo‘lishi uchun pedagogik imkoniyat sifatida ko‘riladi. Mazkur talqin Prezidentning bevosita metakognitsiya haqidagi bayonoti sifatida emas, maqola mavzusiga oid ilmiy-pedagogik izoh sifatida taqdim etiladi.

Maqolaning maqsadi refleksiya va vazifaga doir o‘zini o‘zi baholashni rivojlantiruvchi shart-sharoitlarni nazariy asoslashdir. Tadqiqot savoli bolaning “menga yoqdi” degan hissiy munosabatidan “maqsadga erishdim, chunki...” shaklidagi dalillangan hukmiga o‘tishni qanday qo‘llab-quvvatlash mumkinligidan iborat. Tahlilda asosan katta va maktabga tayyorlov yoshidagi bolalar faoliyati nazarda tutiladi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot uchun o‘zini boshqarib o‘rganish, metakognitiv monitoring va maktabgacha ta’lim mazmuniga oid tekshiriladigan manbalar tanlandi. 2024-yildagi ikki ilmiy maqola hamda 2022-yildagi davlat o‘quv dasturi asosiy tahliliy tayanch bo‘ldi. Rasmiy axborot maqolaning ijtimoiy-pedagogik kontekstini yoritish uchun qo‘llanildi. Tanlov maqsadli bo‘lib, barcha mavjud adabiyotlarni to‘liq qamrab olish da’vo qilinmaydi.

Tushunchaviy tahlilda refleksiya, vazifaga doir o‘zini baholash, ishonch hukmi va kattalar qayta aloqasi farqlandi. So‘ng har bir tushuncha bolaga beriladigan savol, javobni tekshirish imkoniyati va pedagogik yordam bilan bog‘landi. Muallif ishlab chiqqan suhbat namunasi hamda kuzatuv mezonlari nazariy natija sifatida keltiriladi. Bolalar ishtirokida baholash yoki tajriba o‘tkazilmagani sababli yoshga doir normativ ballar va samaradorlik foizlari belgilanmadi.

Natijalar

Tahlil asosida refleksiya faoliyatning qanday bajarilganini qayta ko‘rib chiqish, o‘zini o‘zi baholash esa muayyan natijani tushunarli mezon bilan solishtirish sifatida ajratildi. Masalan, “Men avval katta bo‘lakni oldim” jumlasi usulni eslashga, “Ko‘prik mustahkam, chunki mashina o‘tdi” jumlasi natijaga dalil keltirishga yaqin. Ikkala jarayon bog‘liq bo‘lsa-da, ulardan birining mavjudligi ikkinchisi ham to‘liq shakllanganini anglatmaydi.

Birinchi pedagogik shart baholash mezonining bola uchun ko‘rinadigan va bajariladigan bo‘lishidir. “Chiroyli bajardingmi?” kabi mavhum savol o‘rniga “Rasmdagi uchta belgi ham joyidami?” kabi vazifaga bog‘langan mezon taklif etiladi. Mezon faoliyat boshlanishidan oldin tushuntiriladi va yakunda unga qaytiladi. Bir mashg‘ulotda ko‘p mezon kiritish o‘rniga asosiy maqsadga tegishli bitta yoki ikkita belgini tanlash maqsadga muvofiq.

Ikkinchi shart umumiy shaxsiy bahodan voz kechib, aniq harakatga qayta aloqa berishdir. “Sen juda aqllisan” degan hukmdan ko‘ra “Mos kelmagan bo‘lakni payqab, boshqasini sinading” degan izoh muhokama uchun ko‘proq axborot beradi. Bu tavsiya bolaning qadrini uning topshiriqdagi natijasi bilan bog‘lamasdan, kuzatilgan usulni tushunarli qilishga qaratilgan. Maqolada ushbu jumlalar ta’siri tajribada o‘lchanmagan.

Uchinchi shart refleksiv suhbatni maqsad, usul, dalil va keyingi qadam atrofida qurishdir. “Nima qilmoqchi eding?”, “Qanday boshlading?”, “Ishlaganini qayerdan bilding?” va “Yana bajarsang, nimani

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish masalalari muhokama qilindi. 04.02.2026. https://president.uz/oz/lists/view/8903

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

o‘zgartirasan?” savollari shu tartibni ifodalaydi. Ularning barchasini har safar berish shart emas. Tarbiyachi bolaning faoliyati va charchash holatiga qarab bitta savolni tanlaydi, izoh berishga majburlash o‘rniga amalda ko‘rsatish imkonini ham beradi.

To‘rtinchi shart ishonch bilan aniqlikni alohida kuzatishdir. İmir va hammualliflarning 2024-yildagi ishida maktabgacha yoshdagi bolalarning eslash natijasi va unga ishonchi o‘rtasidagi munosabat o‘rganilgan.[2] Shu metodik farqdan kelib chiqib, muallif bolaning “ishonchim komil” degan javobidan keyin natijani qayta tekshirish imkonini berishni taklif etadi. Ishonchning balandligi bolaning xatosiz ishlaganini yoki o‘zini to‘liq anglaganini bildiruvchi yagona mezon bo‘la olmaydi.

Beshinchi shart oiladagi va tashkilotdagi muloqotning uyg‘unligidir. “Ilk qadam” dasturida ota-onalar bilan hamkorlik metodik yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘rsatilgan.[3] Mazkur asosda ota-onaga boladan faqat “Nima olding?” yoki “Seni maqtashdimi?” deb so‘rash bilan cheklanmasdan, “Qaysi yo‘l yordam berdi?” kabi faoliyatga yo‘naltirilgan suhbatni tavsiya etish mumkin. Bu savollar oilada qo‘shimcha nazorat vositasiga aylanmasligi kerak.

Muhokama

Refleksiyani faoliyatdan keyingi uzoq hisobotga aylantirish maktabgacha yoshga mos kelmaydi. Bola o‘z ishini qisqa jumla, tanlov, buyumni qayta joylashtirish yoki xato joyni ko‘rsatish orqali ham ko‘rib chiqishi mumkin. Muhim jihat ifodaning uzunligi emas, u bajarilgan vazifaning maqsadi va usuliga bog‘langanidir. Shu sababli nutqi rivojlanayotgan bolalarga qo‘shimcha rasmli yoki predmetli tayanch berish metodik jihatdan o‘rinli.

Silva Moreira va hammualliflarning dinamik baholashga oid tadqiqoti maktabgacha ta’limda pedagogik yordam bilan bolaning faoliyatini birgalikda o‘rganish imkoniyatini ko‘rsatadi.[4] Mazkur maqolada bu yondashuvdan kelib chiqadigan taklif refleksiv javobning qanday sharoitda paydo bo‘lganini qayd etishdir. Mustaqil aytilgan sabab, umumiy savoldan keyingi izoh va kattalarning tayyor jumlasini takrorlash bir xil dalil sifatida olinmasligi lozim.

Taklif etilayotgan kuzatuv qaydida vazifa maqsadi, bolaning dastlabki bahosi, u keltirgan dalil, berilgan yordam va tekshirishdan keyingi hukm ko‘rsatilishi mumkin. Masalan, bola dastlab qurilmasini tayyor deb aytadi, sinovda u buzilgach tayanch yetishmaganini ko‘rsatadi. Bu o‘zgarish vazifaga doir bahoning qayta ko‘rilganini anglatishi mumkin; bitta holatdan shaxsning umumiy rivojlanish darajasi haqida xulosa chiqarilmaydi.

Tadqiqotning chegarasi shundaki, mezonlarning tushunarliligi va suhbat savollarining ta’siri mahalliy guruhda tekshirilmagan. Tarbiyachining ohangi, bolaning kattalarni rozi qilish istagi va faoliyatga qiziqishi javobga ta’sir qilishi mumkin. Kelgusi ishda mazkur omillarni qayd etish, suhbatdan oldingi va keyingi amaliy harakatni solishtirish hamda kuzatuvchilar kelishuvini tekshirish zarur.

Xulosa

Maktabgacha yoshda refleksiya va o‘zini o‘zi baholash faoliyatning maqsadi, qo‘llangan usuli va natijasiga doir dalillar orqali qo‘llab-quvvatlanishi mumkin. Maqolada ko‘rinadigan mezon, aniq qayta aloqa, qisqa refleksiv suhbat, ishonchni natijadan farqlash va oila hamkorligi asosiy pedagogik shartlar

---

[2] İmir H. M., Kaynak-Ekici K. B., Temel Z. F. Development and validation of a metacognitive assessment tool for Turkish preschool children: A test for 48–66 months-old. Infant and Child Development. 2024. Vol. 33, № 6. e2536. https://doi.org/10.1002/icd.2536

[3] O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. Toshkent, 2022. https://www.unicef.org/uzbekistan/media/5686/file/Ilk%20Qadam%20Uzbek.pdf

[4] Silva Moreira J., Costa Ferreira P., Veiga Simão A. M. Fostering self-regulated learning in preschool through dynamic assessment methodologies. PLOS ONE. 2024. Vol. 19, № 3. e0298759. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0298759

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

sifatida taklif etildi. Baholash bolaning shaxsini tavsiflashga emas, muayyan vazifada qanday fikrlagani va keyingi harakatini qanday tanlaganini tushunishga xizmat qilishi lozim. Takliflar amaliy sinov va mahalliylashtirishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Maktabgacha ta’lim tizimini yanada takomillashtirish masalalari muhokama qilindi. 04.02.2026. https://president.uz/oz/lists/view/8903
2. İmir H. M., Kaynak-Ekici K. B., Temel Z. F. Development and validation of a metacognitive assessment tool for Turkish preschool children: A test for 48–66 months-old. Infant and Child Development. 2024. Vol. 33, № 6. e2536. https://doi.org/10.1002/icd.2536
3. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Ilk qadam davlat o‘quv dasturi. Takomillashtirilgan ikkinchi nashr. Toshkent, 2022. https://www.unicef.org/uzbekistan/media/5686/file/Ilk%20Qadam%20Uzbek.pdf
4. Silva Moreira J., Costa Ferreira P., Veiga Simão A. M. Fostering self-regulated learning in preschool through dynamic assessment methodologies. PLOS ONE. 2024. Vol. 19, № 3. e0298759. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0298759
5. Elektron manbalarga murojaat sanasi: 2026-yil 5-noyabr.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.